

A Survey of the Availability of Injecting Material in Pilsen in the First Half of 2010 with a Focus on Pharmacies



PETR, M., FRÝBERT, J., PARULA, M., VRBOVÁ, J.

Ulice – Agentura sociální práce, o.s., Pilsen, Czech Republic

Citation: Petr, M., Frýbert, J., Parula, M., Vrbová, J. (2014). Průzkum dosažitelnosti injekčního materiálu v Plzni s většinovým zaměřením na lékárny za 1. pololetí roku 2010. *Adiktologie*, (14)1, 80–88.

BACKGROUND: the attempt to map the situation in pharmacies and their connection to the harm reduction service in Pilsen stemmed from the cooperation between the Ulice Outreach Programme and a pharmacy in Rokycany. As not all PDUs are in contact with the low-threshold programmes, the focus was placed especially on pharmacies. The distribution of syringes is provided not only by pharmacies but also by three non-profit organisations. **AIMS:** to find out the number of syringes circulating on the Pilsen drug scene in both directions, with special regard to understanding the role of pharmacies in this circulation. **DESIGN AND MEASUREMENTS:** a short survey in the form of questions addressed to pharmacies, medical supplies shops, non-profit organisations working with PDUs, and the Municipal Police. The data generated by the survey were processed by descriptive statistics. **PARTICIPANTS:** the research sample consisted of 45 pharmacies, 7 medical supplies shops, 4 low-threshold programmes of 3 non-profit organisations working with PDUs, and the Municipal Police.

RESULTS: the total amount of injecting material issued in the first six months of 2010 was 94,791 syringes. The amount of injecting material received and safely disposed of was 81,527 syringes. **CONCLUSIONS:** Pharmacies in Pilsen sell 10% of the total amount of injecting material issued. This number is not high; the coverage of the population of injecting users by low-threshold services seems to be sufficient. 39% of the pharmacies in Pilsen do not sell injecting material, which corresponds with the overall trends in the Czech Republic. During the survey, we managed to establish cooperation with three pharmacies, which account for 6.7% of the pharmacies. This number is below the average of nationwide survey results. The absence of standards for cooperation with pharmacies and the lack of a definition of the role of pharmacies in relation to addictological services lead to the lack of a systematic approach and insufficient utilisation of pharmacies' potential for work with problem drug users.

KEY WORDS: PILSEN – PHARMACIES – HARM REDUCTION – DISTRIBUTION OF INJECTION MATERIAL

Submitted: 6 / MARCH / 2012

Accepted: 3 / FEBRUARY / 2014

Address for correspondence: Martin Petr / martin.petr@ulice-plzen.com / Ulice – Agentura sociální práce, o. s., Úslavská 31, 326 00 Pilsen, Czech Republic

Průzkum dosažitelnosti injekčního materiálu v Plzni s většinovým zaměřením na lékárny za 1. pololetí roku 2010



PETR, M., FRÝBERT, J., PARULA, M., VRBOVÁ, J.

Ulice – Agentura sociální práce, o. s., Plzeň

Citace: Petr, M., Frýbert, J., Parula, M., Vrbová, J. (2014). Průzkum dosažitelnosti injekčního materiálu v Plzni s většinovým zaměřením na lékárny za 1. pololetí roku 2010. *Adiktologie*, (14)1, 80–88.

VÝCHODISKA: Snaha o zmapování situace v lékárnách a jejich propojení se službami harm reduction v Plzni vycházela ze spolupráce Terénního programu Ulice s lékárnou v Rokycanech. Protože ne všichni PUD jsou v kontaktu s nízkoprahovými programy, byl zájem zacílen zvláště na lékárny. Kromě lékáren se v Plzni na distribuci injekčních stříkaček podílejí také tři neziskové organizace. **CÍLE:** Zjistit množství injekčních stříkaček, které se pohybuje na drogové scéně v Plzni, a to oběma směry. Zvláštní zřetel byl kladen na zjištění role lékáren v tomto koloběhu. **METODY:** Krátký průzkum formou dotazování lékáren, prodejů zdravotnických potřeb, neziskových organizací pracujících s PUD a Městské policie. Získaná data byla zpracována popisnou statistikou. **SOUBOR:** Výzkumný soubor tvořilo 45 lékáren, 7 prodejů zdravotnických potřeb, 4 nízkoprahové programy tří neziskových organizací pracujících s PUD a Městská policie. **VÝSLEDKY:** Celkový

objem vydaného injekčního materiálu v 1. pololetí roku 2010 činil 94 791 kusů stříkaček. Objem přijatého injekčního materiálu, který byl bezpečně likvidován, činil 81 527 kusů stříkaček. **ZÁVĚRY:** V plzeňských lékárnách se prodává 10 % z celkového počtu vydaného injekčního materiálu. Tento počet není vysoký, pokrytí populace injekčních uživatelů nízkoprahovými službami se zdá být dostatečné. Na území Plzně neprodává injekční materiál 39 % lékáren, což odpovídá trendům v České republice. Během výzkumu se nám podařilo navázat spolupráci se třemi lékárnami, což je 6,7 %. To je méně, než kolik vyšlo v celorepublikovém výzkumu. Absence standardů spolupráce s lékárnami a neexistence definice úlohy lékáren v adiktologických službách vede k nesystematičnosti a nedostatečnému využití potenciálu lékáren při práci s problémovými uživateli drog.

KLÍČOVÁ SLOVA: PLZEŇ – LÉKÁRNY – HARM REDUCTION – DISTRIBUCE INJEKČNÍHO MATERIÁLU

Došlo do redakce: 6 / BŘEZEN / 2012

Přijato k tisku: 3 / ÚNOR / 2014

Korespondenční adresa: Martin Petr / martin.petr@ulice-plzen.com / Ulice – Agentura sociální práce, o. s., Úslavská 31, 326 00 Plzeň

● 1 ÚVOD

Terénní program občanského sdružení Ulice – Agentura sociální práce provádí terénní sociální práci u osob závislých na nelegálních návykových látkách a v oblasti pouliční, klubové a privátní prostituce. Tyto osoby podporujeme ve snižování rizik jejich způsobu života, a tím přispíváme i k ochraně veřejného zdraví. Nabízenou službu poskytujeme bezplatně, a to v Plzni a v regionech Plzeňského kraje.

Naše snaha o zmapování situace v lékárnách a jejich propojení se službami harm reduction byla v souladu s Akčním plánem realizace Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2012. V Akčním plánu (2011, p. 31) se poukázvalo na „absenci spolupráce drogových služeb se zdravotnickými zařízeními či orgány ochrany veřejného zdraví institucionalizovanými na centrální úrovni“. Proto jednou z oblastí, na kterou se aktivity ve snižování rizik zaměřovaly, byl i bod: 7.1 Zapojit lékárny do systému harm reduction služeb pro uživatele drog.

V problematice podílu lékáren na snižování rizik u injekčních uživatelů drog souhlasíme s Vackem (2007), který uvádí: „Zahraniční zkušenosti ukazují, že lékárny mohou být velmi efektivním nástrojem doplňujícím síť tzv. nízkoprahových služeb v oblasti minimalizace rizik a dopadů spojených s užíváním návykových látek a představují tak zajímavý a perspektivní článek tohoto budovaného systému. Z veřejnozdravotního hlediska jejich zapojení jednoznačně vede k racionalizaci přístupu k uživatelům drog a k významné úspoře finančních prostředků spojených s léčbou a rehabilitací závažných, zejména infekčních a kožních onemocnění spojených s injekčním užíváním návykových látek.“

● 2 VÝCHODISKA

V roce 2010 bylo v Plzeňském kraji přibližně 2000 problémových uživatelů drog (dále PUD), z toho 1900 injekčních uživatelů drog (dále IUD) (Mravčík et al., 2011, p. 42–43). Pro město Plzeň odhadujeme počet PUD na 1030, z toho 970 IUD. Počet PUD v kontaktu s nízkoprahovými službami odhadujeme pro město Plzeň na 690, z toho 640 IUD. Vzhledem k tomu, že v Plzni působí více organizací a jejich klienti se překrývají, nelze udělat pouhý součet, ale jedná se o odhad.

Prvotním impulzem pro zaměření pozornosti na oblast spolupráce s lékárnami v místech, kde působí Terénní program Ulice, byla žádost o spolupráci, která vzešla ze strany jedné z rokycanských lékáren na základě zvýšeného pohybu injekčních uživatelů nelegálních návykových látek v této lékárně a v jejím okolí. Spolupráce, která započala na začátku roku 2009, se postupně vyvíjela od monitoringu situace přes umístění kontejneru na použitý injekční materiál a informačních a odkazovacích materiálů k pravidelné donášce balíčků s paraferáliemi pro bezpečnější aplikaci do této lé-

kárny. Na základě této zkušenosti jsme se rozhodli rozšířit spolupráci také s dalšími lékárnami v Plzni.

Podíváme-li se na celkový počet přijatého a vydaného injekčního materiálu v období 1. pololetí 2010, zjistíme, že tento materiál pochází z několika zdrojů. Na území města Plzně poskytují výměnný injekční program dvě organizace zaměřené na služby pro uživatele drog. Jedná se o terénní program, který spadá pod organizaci Ulice – Agentura sociální práce, o. s., a kontaktní centrum, jež provozuje CPPT, o. p. s. Kromě těchto organizací působí na území Plzně ještě organizace Point 14, s. p. o., ta však neposkytuje výměnný injekční program. Tato organizace dříve fungovala pod názvem Teen Challenge a výměnný injekční program se nespojuje s jejich pohledem na práci s uživateli drog. Point 14 provozuje terénní program, jenž sbírá pohozené stříkačky, a kontaktní centrum, které spravuje prodejní automat na injekční materiál.

Na prodeji injekčních stříkaček se v Plzni podílejí již zmiňované lékárny a také prodejny zdravotnických potřeb. Uživatelé drog si mohou zakoupit injekční sety také v non-stop automatu. Na návratnosti použitých stříkaček se kromě organizací poskytujících výměnný injekční program podílí sběrný kontejner u non-stop automatu a terénní pracovníci z Point 14. Pohozené stříkačky sbírají také příslušníci Městské policie.

Přestože na území Plzně působí tři organizace, které nabízejí nízkoprahové služby problémovým uživatelům drog, jsme přesvědčeni, že tyto organizace nepřijdou do kontaktu se všemi uživateli ve městě. Pro rok 2010 se odhadovalo, že v Plzeňském kraji je v kontaktu s nízkoprahovými programy přibližně 62 % PUD (Mravčík et al., 2013, p. 45). Ti ostatní si mohou stříkačky opatřit právě v lékárnách. Navíc, jak víme z kontaktní práce s našimi klienty, lékárny navštěvují i ti uživatelé, kteří v kontaktu s naším terénním programem jsou. Tuto zkušenost potvrzuje i výzkum Gabrielika et al. (2008, p. 32): „...i přes dobré a stabilně poskytované nízkoprahové služby do téměř devíti lékáren z desíti (87,7 %) docházejí uživatelé drog“.

● 3 CÍLE

Cílem průzkumu bylo zjistit množství injekčních stříkaček, které se pohybuje na drogové scéně v Plzni, a to oběma směry. Zajímala nás distribuce a prodej čistých stříkaček a také návratnost použitých. Zvláštní zřetel jsme kladli na zjištění role lékáren v tomto koloběhu. Předpokládali jsme, že díky bližšímu pohledu na roli lékáren budeme moci identifikovat velikost populace injekčních uživatelů nelegálních návykových látek nakupujících injekční materiál v lékárnách.

Cílem bylo také zjistit roli lékáren v systému poskytování adiktologických služeb v Plzni a zapojení lékáren v této oblasti, především pak v oblasti snižování rizik. Na základě získaných dat jsme chtěli lokalizovat lékárny s vysokým počtem prodaných stříkaček a pokusit se navázat přede-

vším s těmito lékárnami spoluprací. Praktickým dopadem spolupráce lékáren s naším terénním programem by bylo propojení služeb v oblasti minimalizace rizik užívání nelegálních návykových látek.

Cíle jsme se rozhodli naplnit hledáním odpovědí na následující výzkumné otázky:

a/ Jaké je souhrnné číslo injekčních stříkaček, které se dostane na drogovou scénu (OUT)? Kdo a v jakém množství distribuuje či prodává stříkačky? Jakým podílem jsou zastoupeny lékárny?

b/ Jaké je souhrnné číslo návratnosti použitých injekčních stříkaček (IN)? Kdo a v jakém množství zajišťuje jejich bezpečnou likvidaci?

c/ Mají lékárny zájem o spolupráci s terénním programem? Pokud ano, o jaký typ spolupráce?

● 4 METODY

Zvolené téma výzkumu jsme se rozhodli zachytit s pomocí subjektů, jejichž praxe souvisí s prodejem či vydáváním čistých injekčních stříkaček či schraňováním použitých. Transfer stříkaček je realizován ve vztahu s problémovými uživateli drog. Dotazování se zaměřovalo na lékárny, prodejny zdravotnických potřeb, neziskové organizace pracující s PUD a Městskou policii.

Pro sběr dat od lékáren jsme se rozhodli oslovit všechny tyto provozovny na území Plzně. Lékárný jsme zvolili jako jednotku průzkumu, neboť jsme zde předpokládali prodej injekčního materiálu. Pomocí internetových databází jsme vyhledali celkem 45 zařízení. Dotazování jsme provedli několikerým způsobem ve dvou etapách. Nejprve jsme všechny lékárny oslovili e-mailem, který obsahoval vysvětlující dopis, dotaz výzkumu a nabídku spolupráce. Zároveň jsme do každé lékárny zaslali stejný dopis s dotazem a nabídkou v papírové podobě poštou. Pro zvýšení pravděpodobnosti odpovědi jsme do dopisu přiložili také nadepsanou obálku se známkou. Jedinou otázkou dotazování byla žádost o poskytnutí údajů ohledně počtu prodaných injekčních stříkaček za období 1. 1.–30. 6. 2010. V dopise jsme též lékárnám nabízeli spolupráci terénního programu při sběru pohozeného injekčního materiálu v okolí lékárny, monitoring a kontaktování uživatelů před lékárnou. Další nabídka směřem k lékárnám spočívala v zanechávání balíčků s paraferáliemi pro bezpečnější aplikaci pro uživatele drog. Ty slouží k minimalizaci rizik u nitrožilní aplikace drog a obsahují odkazovací letáček na naše služby. Vybízí klienta k využívání našich služeb bezplatně a anonymně, v čase a místě, které si sám zvolí, a hlavně mimo prostor lékárny.

V první etapě dotazování na naši žádost reagovalo 18 lékáren (4 poslaly údaje poštou a 14 e-mailem). V druhé etapě dotazování jsme kontaktovali zařízení, která na první oslovení nereagovala. Ty jsme tentokrát oslovili telefonicky nebo osobní návštěvou. Data v této fázi sbírali 4 zaměstnanci TP Ulice. V této fázi jsme získali odpovědi od dalších

26 lékáren. Souhrnně jsme tedy získali odpovědi od 44 lékáren. Dotazování probíhalo během října a listopadu 2010. Účast lékáren na výzkumu byla dobrovolná a s daty bylo dále pracováno anonymně.

V lednu 2011 byly se žádostí o poskytnutí dat osloveny také organizace, které v Plzni pracují s problémovými uživateli drog. KC CPPT nám dodalo čísla ohledně přijatých a vydaných injekčních stříkaček za období 1. 1.–30. 6. 2010. Za stejný časový úsek poskytl Point 14 data ohledně prodeje stříkaček v jimi provozovaném automatu, počtu použitých stříkaček zanechaných ve sběrném kontejneru u automatu a dále pak počet nalezených stříkaček jejich terénním programem. Celkové číslo bylo doplněno údaji vydaných a přijatých stříkaček za náš terénní program.

Pro kompletnost dat týkajících se přijatých stříkaček byla oslovena také Městská policie se žádostí o sdělení počtu nalezených stříkaček jejich strážníky. Nicméně Městská policie nevede přesnou evidenci o nalezených stříkačkách. Z tohoto důvodu nám byl poskytnut pouze odhad vedoucího pracovníka.

V době, kdy jsme již zpracovávali výsledky od lékáren, byli jsme upozorněni jedním klientem, že k nákupu injekčního materiálu občas využívají také prodejny zdravotnických potřeb. Připouštíme, že tento zdroj stříkaček jsme na počátku výzkumu opominuli. Pomocí internetových databází jsme dodatečně identifikovali kolem 20 prodejen zdravotnických potřeb. V rámci našeho výzkumu jsme se rozhodli oslovit s žádostí o poskytnutí údajů prodejny, které se vyskytují v lokalitách, kde se pohybují naši klienti. Celkem jsme dotazování provedli v sedmi obchodech se zdravotnickými potřebami. Neoslovovali jsme specializované zdravotnické potřeby, zaměřené např. na protetiku, u kterých jsme prodeje injekčního materiálu nepředpokládali. Sběr dat probíhal pomocí osobního dotazování pracovníka terénního programu.

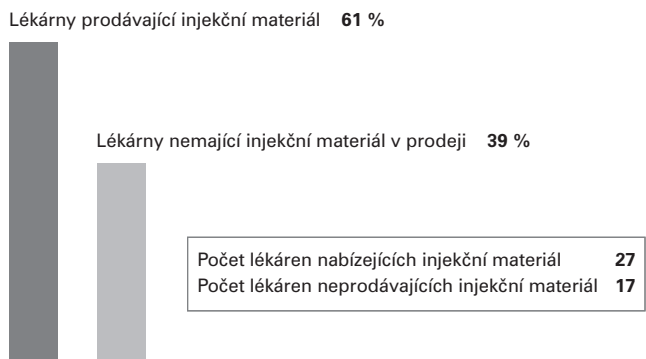
Získaná data byla zpracována skrze popisnou statistiku. Získané informace jsme pomocí excelových tabulek sumarizovali dle formulovaných otázek výzkumu.

● 5 VÝZKUMNÝ SOUBOR

Výzkumný soubor tvoří 45 lékáren v Plzni. Tyto lékárny jsou běžně přístupné, 43 lékáren má standardní otevírací dobu, dvě lékárny mají otevřeno non-stop. Lékárný se nacházejí ve 4 největších městských obvodech.

Z výzkumného souboru 27 lékáren uvedlo, že nabízí injekční materiál ve volném prodeji. Další 17 lékáren odpovědělo, že tento materiál v sortimentu nemá. Pouze jedna lékárna odmítla data poskytnout. (*Graf 1.*)

Do průzkumu byl zahrnut veškerý injekční materiál distribuovaný lékárnami. Vycházeli jsme z předpokladu, že procento nakupujících za jiným účelem než k aplikaci nelegálních návykových látek je zanedbatelné. Vzhledem k faktu, že lidé trpící nemocí diabetes mellitus (cukrovka) pro ap-



Graf 1 / Graph 1

Procentuální podíl lékáren nabízejících injekční materiál
The percentage of pharmacies that offer injecting material

likaci inzulínu dnes zpravidla používají inzulínové pero, nakupují v malém zastoupení, podle informací z lékáren, stříkačky například modeláři, automechanici, kutilové či lidé aplikující inzulín svým psům.

Z rozhovoru s MUDr. Lacigovou, lékařkou diabetologického centra FN Lochoťín v Plzni, vyplývá, že inzulínové stříkačky slouží v dnešní době jen jako pojistka pro aplikaci inzulínu pro nemocného s diabetem v případě, že se mu rozbije inzulínové pero nebo pumpa. Existuje jen nepatrné promile nemocných, kteří z různých, často zcela iracionálních, důvodů stále dávají přednost aplikaci pomocí klasických inzulínových jehel. Ampulky inzulínu jsou distribuovány již jen pro nemocnice a tam se klasické stříkačky stále používají, distribuce těchto inzulínových stříkaček se však lékáren nedotýká. Pro nemocné se na recepty vydávají již jen bombičky do per nebo celá pera na jedno použití.

Součástí výzkumného souboru byly také tři organizace, které v Plzni pracují s problémovými uživateli drog. Konkrétně se jednalo o jejich nízkoprahové programy, které přicházejí do kontaktu s materiálem pro injekční aplikaci. Tyto organizace dodaly data o počtu přijatých, vydaných, posbíraných a prodaných injekčních stříkaček v 1. pololetí roku 2010. Ohledně počtu klientů je třeba dodat, že klienti TP a KC Point 14 se z velké části překrývají. Dále jsou zde klienti, kteří zároveň využívají služeb ve vícero organizacích. (Tabulka 1.)

Tabulka 1 / Table 1

Počet PUD/IUD v jednotlivých nízkoprahových programech v Plzni během roku 2010
Počet PUD/IUD v jednotlivých nízkoprahových programech v Plzni během roku 2010

	1. pololetí 2010		celý rok 2010	
	PUD	IUD	PUD	IUD
TP ULICE	215	204	310	290
KC CPPT	185	185	319	306
TP POINT 14	165	123	244	244
KC POINT 14	170	136	261	231

Výzkumný soubor měla doplňovat svými daty také Městská policie, jejíž vedení bylo požádáno o údaj počtu sebraných pohozených stříkaček jejich strážníky. Na portálu Plzeň-Bezpečné město je uveden sběr injekčních stříkaček jako jeden z problémů, který strážníci pomáhají občanům řešit. V roce 2010 pracovalo u Městské policie v terénu 183 strážníků.

Oslovili jsme také sedm prodejen zdravotnických potřeb na území města. Dvě ze sedmi oslovených prodejen injekční materiál vůbec nemají v nabídce. Ostatní mají v sortimentu volný prodej inzulínových stříkaček, z toho 4 prodávají pouze celá balení po 100 kusech. Takto se zdravotnické potřeby snaží omezit přístup uživatelům drog do prodejen, protože celé balení stříkaček je drahé a není o ně tak velký zájem. Většina prodejen zdravotnických potřeb nebyla schopna, nebo nechtěla sdělit přesný počet prodaných stříkaček. V průzkumu prodeje injekčního materiálu jsme v těchto prodejnách přistoupili k odhadu ze strany zaměstnanců. Ze součtu vyplývá, že zdravotnické potřeby prodají za půl roku asi 1400–2000 kusů stříkaček. Vzhledem k tomu, že čísla jsou pouze orientační a spodní a dolní hranice odhadu jsou od sebe velmi vzdáleny, rozhodli jsme se údaje nezahrnovat do celkového součtu vydaných a přijatých stříkaček. Výše odhadů prodeje injekčního materiálu ve zdravotnických potřebách však není zanedbatelná a bylo by vhodné se této problematice dále věnovat.

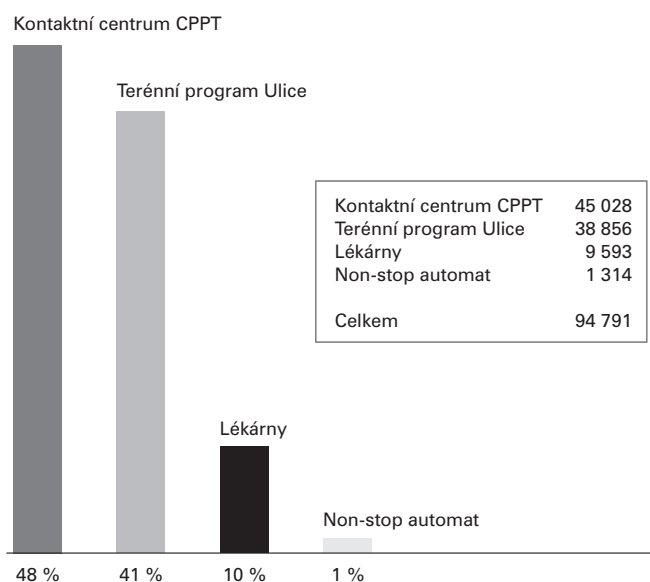
● 6 VÝSLEDKY

Podarilo se získat náhled na pohyb injekčního materiálu na drogové scéně v Plzni. Jedná se o vydané a přijaté stříkačky na území města, jak v kontextu nízkoprahových programů, tak v oblasti volného prodeje v lékárnách. Na základě získaných dat se podařilo lokalizovat lékárny s vysokým počtem prodeje injekčního materiálu.

● 6 / 1 Celkový počet vydaného injekčního materiálu (OUT) a role lékáren

Z výsledků průzkumu vyplývá, že celkový součet vydaného injekčního materiálu, a to jak z nízkoprahových programů, tak jednotlivých lékáren, činí 94 791 kusů stříkaček. Z tohoto celkového objemu prodají lékárny 9593 kusů, což představuje 10 % stříkaček, které se dostanou k uživatelům drog na území Plzně. KC CPPT se na počtu vydaných stříkaček podílí 48 %, TP Ulice 41 % a non-stop automat provozovaný Point 14 pak 1 %. (Graf 2.)

Ve sledovaném období zajišťovaly v Plzni dvě lékárny nepřetržitý provoz. Jedna z non-stop lékáren prodala 3 460 stříkaček (nejvíce v Plzni), což představuje 36 % z celkového prodeje injekčního materiálu lékárnami. Je zajímavé, že druhá non-stop lékárna prodala jen 11 stříkaček. Z dvaceti sedmi lékáren prodávajících stříkačky se prodej v jednotlivých lékárnách pohyboval v rozmezí od 10 do 3 460 kusů za daného půl roku. V průměru se pak měsíčně plzeňské lékárny podílely na distribuci stříkaček počtem 1 599 kusů.



Graf 2 / Graph 2

Podíl subjektů na vydaném injekčním materiálu
The percentage of injecting material supplied by different facilities

● 6 / 2 Celkový počet přijatého injekčního materiálu (IN)

Celkový součet přijatého injekčního materiálu za sledované období je 81 527 stříkaček. Tento materiál, jenž je následně bezpečně likvidován ve spalovnách, pochází z několika zdrojů. KC CPPT přijalo ve výměnném injekčním programu celkem 43 494 kusů stříkaček. Terénní programy zajistily celkem 37 333 injekčních stříkaček. Z toho TP Ulice v rámci výměnného injekčního programu přijal od klientů 36 965 použitých stříkaček. K tomu je třeba přičíst nálezy pohozeného injekčního materiálu, které tvoří 368 kusů (TP Ulice 140 kusů a TP Point 14 228 kusů). Sběrný kontejner u non-stop automatu přijal 700 kusů. Městská policie se také podílí na sběru injekčního materiálu, neoficiální odhad hovoří o cca 200 stříkačkách za půl roku. Vzhledem k tomu, že tento odhad není ničím podložen, v této zprávě s ním nepracujeme. Suma také neobsahuje případné přijaté stříkačky ze strany lékáren, na základě našich zkušeností (a informací z neformálních rozhovorů s lékárníci) jsme předpokládali, že je nulová, popřípadě zanedbatelná.

● 6 / 3 Spolupráce s lékárnami

Ze 45 oslovených lékáren byla navázána spolupráce s dvěma lékárnami, které vykazovaly nejvyšší čísla v prodeji stříkaček. Tyto dvě lékárný se společně podílely na prodeji 59 % z celkového objemu stříkaček prodaného lékárnami. Jedna zareagovala sama na průvodní dopis a projevila zájem o spolupráci a návštěvu terénních pracovníků. Druhá lékárna nakonec dala na naše doporučení a přistoupila na spolupráci. Po vzájemné dohodě začaly lékárný distribuovat balíčky s paraferáliemi pro bezpečnější aplikaci, kde jsou i odkazy na náš terénní program. Takto navázaná spo-

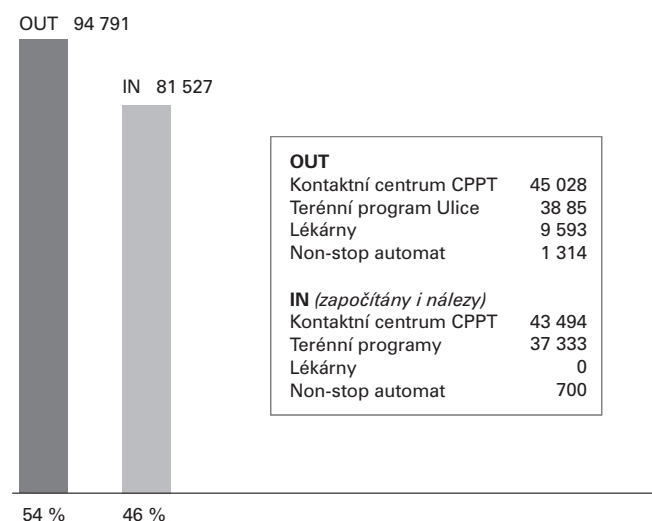
lupráce byla vnímána ze strany lékáren jako dostačující. Ani jedna lékárna neměla zájem o likvidaci použitého injekčního materiálu od uživatelů nelegálních návykových látek.

Po uzavření výzkumu a zpracování interní zprávy jsme výsledky zaslali všem lékárnám, které prodávají injekční materiál. K této příležitosti jsme sestavili nový dopis, kde jsme vysvětlovali důležitost harm reduction přístupu a nabízeli spolupráci s odvoláním na fungující kooperaci s již navázanými lékárnami. Na základě této aktivity projevila zájem o spolupráci třetí lékárna, a to ve stejném rozsahu jako dvě předešlé.

● 7 DISKUZE

● 7 / 1 Rozdíl IN a OUT

Na území Plzně bylo ve sledovaném období vydáno 94 791 kusů stříkaček a přijato 81 527 kusů. Rozdíl mezi oběma údaji činí 13 264 stříkaček. Předpokládáme, že velká část osob nakupujících stříkačky v lékárnách je v kontaktu také s nízkoprahovými programy. V závěrech výzkumu WHO (2004, p. 47–48) se uvádí, že „populace navštěvující lékárný bývá zpravidla méně znevýhodněná než populace účastníci se veřejných programů NSP, ačkoli se tyto dvě skupiny do značné míry překrývají“. (Graf 3.)



Graf 3 / Graph 3

Celkový poměr IN / OUT injekčního materiálu
The total IN/OUT ratio of injecting material

Rozdíl mezi přijatým a vydaným injekčním materiálem je zčásti pouze optický, statistiky výměnných programů nezahrnují údaj o tom, kolik stříkaček původně pochází z lékáren. Například klient zakoupí sto stříkaček v lékárně, ty následně přinese použité do výměnného programu (dostane sto čistých), v programu je rozdíl IN/OUT nula, ale v celkovém IN/OUT v prostoru drogových služeb zůstává rozdíl 100 kusů. To znamená, že stříkačky v tomto případě byly

bezpečně zlikvidovány, i když se opticky jeví, že zůstávají na ulici či v komunálním odpadu. Jistou část ve zmiňovaném rozdílu mohou zapříčinit i klienti z regionů, kteří migrují a využívají služeb v různých městech. To znamená, že stříkačky vydané či zakoupené na území Plzně zde nemusí být vždy i zlikvidovány.

Nepředpokládáme, že by tolik stříkaček bylo vyhozeno do odpadu a pohozeno na ulicích Plzně, a myslíme si, že se velká část opravdu vrací do výměnného programu. I když určitě existuje skrytá populace drogově závislých, která není v kontaktu s žádnou organizací, nakupuje pouze v lékárnách a jimi zakoupený injekční materiál není vhodně likvidován. Z rozdílu 13 264 kusů stříkaček se tedy nedá přesně určit, kolik se jich ještě vrátí ve výměnném programu, či kolik se jich nalezne. Nelze ani říci, kolik stříkaček bylo zahozeno do komunálního odpadu či jinak nevhodně zlikvidováno a kolik jich zůstává pohozeno v ulicích. Vzhledem k počtu nalezených stříkaček dvěma terénními programy nám však nepřijde realistické, že by 13 264 stříkaček zůstalo ležet v ulicích a pracovníci si jich nevšimli.

● 7 / 2 Skrytá populace

Předpokládali jsme, že díky bližšímu pohledu na roli lékáren budeme moci identifikovat velikost populace IUD nakupujících stříkačky v lékárnách. Odhad PUD, kteří jsou v kontaktu s nízkoprahovými programy, činil pro rok 2010 v Plzeňském kraji 62 % (Mravčík et al., 2013, p. 45). To znamená, že 38 % PUD v kontaktu s nízkoprahovými službami není. Vzhledem k tomu, že lékárny se podílejí na prodeji stříkaček 10 % (a z toho ještě část nakupují IUD, kteří jsou v kontaktu), vyplývá nám z toho, že skrytá populace spíše upřednostňuje jiné způsoby aplikace, než je ta injekční. Popřípadě se jedná o injekční uživatele, kteří neužívají drogy každý den, ale například jen o víkendy, či o mladší uživatele ve fázi experimentování. Tomu odpovídá i zjištění Vacka et al. (2008, p. 308), že „...ne všechny dny v týdnu jsou využívány rovnoměrně – největší nápor některé lékárny zažívají před víkendem...“.

K úvaze však zůstává otázka, zda a nakolik těch 38 % PUD, kteří nejsou v kontaktu, může využívat injekčního materiálu skrze sekundární (popřípadě terciární) výměnný injekční program, a využívat tak k aplikaci injekční materiál, který pochází primárně z nízkoprahových programů.

● 7 / 3 Lékárny a harm reduction služby

Během výzkumu nebylo zaznamenáno, že by se lékárny v Plzni nějakým způsobem zapojovaly do snižování rizik u uživatelů nelegálních návykových látek nad rámec v lékárnách běžný. Zjišťování tohoto zapojení nebylo přímým předmětem výzkumu a data k tématu nebyla sbírána systematicky od všech lékáren. Usuzujeme tak na základě hovorů s pracovníky lékáren během sběru dat a navazování spolupráce. Stejně tak na základě hovorů s našimi klienty

v rámci kontaktní práce. Nezaznamenali jsme žádnou lékárnu, která by distribuovala parafernálie pro bezpečnější aplikaci či zajišťovala výměnný injekční program. Pouze v jedné lékárně nám ukazovali, že mají letáky odkazující na služby organizace CPPT, o. p. s., a že je někdy klientům předávají. Letáky však byly staré několik let a s neaktuálními údaji. Naopak několik lékáren dokonce uvedlo, že na zvýšený výskyt problematické populace uživatelů nelegálních drog zareagovalo vyřazením injekčního materiálu z nabízeného sortimentu. Podobné zkušenosti popisuje i Vacek et al. (2008), kdy podle jeho zjištění vyřazení jednotlivých stříkaček z prodeje snížilo počet uživatelů navštěvujících lékárny a pracovníci lékáren se již nemuseli obávat ztráty zákazníků či problémů s uživateli.

Stejně tak jsme nezaznamenali žádnou lékárnu, která by přijímala od uživatelů použitý injekční materiál. Čímž nevyklučujeme, že takové být mohou, systematické dotazování neproběhlo, ale jsme k této představě spíše skeptičtí. Dokonce ani lékárny, které s námi navázaly spolupráci a projevily tím zájem o služby pro problémové uživatele drog, takto daleko zajít nechtěly. Ve výzkumu Gabrhelíka et al. (2008, p. 20) se uvádí, že, pouze 37,4 % lékáren v jejich výzkumném souboru vybíralo zpět použitý injekční materiál. Vzhledem k tomu, že plzeňské lékárny vycházejí ve srovnání s výsledky zmiňovaného celorepublikového souboru hůře, a vzhledem k tomu, že to není jejich povinnost, domníváme se, že i vybírání stříkaček v lékárnách bude v Plzni zastoupeno minimálním počtem lékáren.

Naši klienti se nikdy nezmiňovali, že by v nějaké lékárně zanechávali použité stříkačky. Dokonce jsme se na jednom bytě uživatelů setkali s mužem, který neužíval drogy, ale měl použité stříkačky po aplikaci léku, jenž mu byl takto lékařem předepsán. Podle jeho slov mu v lékárně sdělili, že lékárna musí za likvidaci tohoto materiálu platit, a odmítli ho převzít. V této souvislosti nám bylo na Tiskovém a informačním oddělení Státního ústavu pro kontrolu léčiv sděleno, že podle §88 a §89 zákona č. 378/2007 Sb., o léčivech, musí lékárna přijmout stříkačky, jehly apod., které jsou obalem léčivého přípravku. V případě, že se nejedná o léčivé přípravky, případně obaly léčivých přípravků, lékárna nemá povinnost je od příjemce převzít.

● 8 ZÁVĚR

V plzeňských lékárnách se prodává 10 % z celkového počtu vydaného injekčního materiálu. Tento počet není vysoký, pokrytí populace IUD nízkoprahovými službami se zdá být dostatečné. K této domněnce nás vede srovnání s celorepublikovým průměrem, kdy například podíl lékáren vůči nízkoprahovým programům v roce 2008 činil 25 % (vypočteno dle údajů uvedených v Mravčík et al., /2009, p. 63/ a Gabrhelík a Miovský /2009, p. 78/). Dalším argumentem naší interpretace o dobrém pokrytí Plzně nízkoprahovými programy jsou výsledky výzkumu, který jsme provedli v Rokycaně

nech stejným způsobem během prvního pololetí 2011. Do tohoto malého města dojížděl TP Ulice dvakrát týdně a byl zde klientům k dispozici celkem na tři hodiny. Lékárny se zde podílely na vydaném injekčním materiálu 81 % a TP Ulice 19 %. Jedná se o stříkačky vydané na území města Rokycany, ve skutečnosti bude podíl nízkoprahových služeb v zásobování rokycanských klientů o něco vyšší, protože klienti dojíždějí často do Plzně. Vzhledem k nedostatečnému pokrytí malých měst adiktologickými službami, leží zde na lékárnách větší díl poskytování služeb v oblasti harm reduction než na lékárnách ve velkých městech.

Na území města Plzně již v minulosti podobný monitoring lékáren proběhl (Bešková, 2003). Z průzkumu vyplynulo, že v roce 2003 prodávalo stříkačky 24 lékáren. Počet prodaných stříkaček byl v porovnání s čísly z našeho průzkumu větší cca o 5–6 tisíc ve sledovaném časovém rozmezí šesti měsíců. Bešková (2003) ve Zprávě z monitoringu lékáren píše: „Podle našeho průzkumu se v Plzni měsíčně prodá 2500–2800 stříkaček uživatelům drog“ (p. 1). Vzhledem k tomu, že v roce 2010 během prvního pololetí prodávalo injekční stříkačky 27 lékáren a měsíční prodej byl 1599 stříkaček, a vzhledem k faktu menšího počtu problémových uživatelů drog v roce 2003 (Mravčík et al., 2004, p. 20), lze usuzovat, že se zvedla dostupnost nízkoprahových programů pro uživatele nelegálních drog. I přesto lékárny nadále představují potenciál v rozšíření sítě služeb pro uživatele nelegálních látek na území Plzně a jejich zapojení do prevence infekčních a dalších onemocnění.

V Plzni neprodává injekční materiál 39 % lékáren. To odpovídá trendům v České republice. Dle proběhlých výzkumů, o kterých referují Gabrhelík a Miovský (2009, p. 78), v roce 1998 neprodávalo stříkačky 43,2 % lékáren, na přelomu let 2007 a 2008 je neprodávalo 31 % lékáren. Přitom jak uvádí WHO (2004), mnoho výzkumů potvrdilo, že dostupnost čistého injekčního materiálu vede ke snížení výskytu jednotlivých infekčních onemocnění. Nehledě na to, že náklady na jednu stříkačku distribuovanou přes lékárnou jsou nižší, než pokud pochází z výměnného injekčního programu (Gabrhelík, Miovský, 2009, p. 78).

Z výše uvedeného čísla se dá předpokládat, že lékárny navštěvují také osoby, které nejsou v kontaktu s nízkoprahovými službami. I z tohoto důvodu považujeme spolupráci za důležitou, protože v lékárnách mohou velkou část cílové skupiny představovat mladiství injekční uživatelé. Tuto domněnku potvrzují i předešlé výzkumy, ve kterých lékárníci nejčastěji odhadují věk uživatelů kolem 20 let (Vacek et al., 2008, p. 307) či odhadují, že více než polovina byla mladších než 20 let (Gabrhelík et al., 2008, p. 38). Vzhledem k jejich nízkému věku se u nich dá předpokládat větší rizikovitost spojená s nitrožilní aplikací drog, např. sdílení injekčního materiálu a paraferálií. Vzhledem k tomu, že pro tento typ klientů může být kontakt s lékárníkem jediným způsobem, jak přijít do kontaktu s institucí tohoto typu, měl by být je-

jich potenciál lépe využit a jejich možnosti být užiteční uživatelům drog lépe zužitkovány.

Během výzkumu se nám podařilo navázat spolupráci se třemi lékárnami, což je 6,7 %. To je méně, než kolik vyšlo ve výzkumech Gabrhelík et al. (2008, p. 20–21), kde s nízkoprahovými programy spolupracovalo 17,1 % lékáren a 41,6 % lékáren uvedlo, že „si dokážou představit intenzivnější práci (např. předávání informačních letáků, odkazování do dalších služeb atd.) s touto specifickou klientelou – uživateli drog“. Pouze jedna námi oslovená lékárna reagovala aktivně na nabídku spolupráce. U dvou zbývajících snaha a aktivita vycházela z iniciativy naší organizace. I přes to se nám podařilo navázat a udržet dlouhodobou spolupráci se třemi plzeňskými lékárnami.

Předpokládáme, že jedním z důvodů dané situace je i absence standardů spolupráce s lékárnami a neexistence definice úlohy lékáren v adiktologických službách. Přestože měl tuto situaci řešit Akční plán realizace Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2012, nestalo se tak. A v dalším akčním plánu již tato problematika zařazena není. V Souhrnné zprávě o splnění Akčního plánu realizace Národní strategie protidrogové politiky na období let 2010 až 2012 se jako důvod uvádí následující: „Na základě projektu Role lékáren v prevenci infekčních chorob u injekčních uživatelů drog v České republice byla předdefinována úloha lékáren v poskytování adiktologických služeb. Vzhledem k tomu, že do současné doby nebyly schválené základní vzdělávací kmeny u farmaceutů, není možné postupovat dále, a to i přesto, že kurz „Adiktologická péče v lékárně“ již byl vytvořen a odpilotován. (...) V této oblasti i nadále bude MZ spolupracovat s KA 1. LF UK a ČLnK“ (p. 22). Přejeme zmiňovaným institucím, aby jejich spolupráce byla úspěšná a přinesla plody jak uživatelům drog, tak poskytovatelům adiktologických služeb.

Role autorů: Martin Petr – koordinátor studie, podílel se na sběru dat, provedl statistické analýzy; Jiří Frýbert – podílel se na sběru dat, provedl rešerši literatury a shrnutí souvisejících prací, dohlížel na statistické analýzy; Martin Parula – navrhl studii a design studie; Jitka Vrbová – jazyková úprava manuskriptu. Všichni autoři se podíleli na interpretaci dat a přípravě manuskriptu. Všichni autoři přispěli ke vzniku článku a schválili konečnou podobu manuskriptu.

Konflikt zájmů: Práce je bez konfliktu zájmů.

The role of the authors: Martin Petr, the coordinator of the study, participated in the data collection process and

performed the statistical analyses. Jiří Frýbert participated in the data collection process, conducted the literature search and review, and supervised the statistical analyses. Martin Parula conceived and designed the study. Jitka Vrbová proofread the manuscript. All the authors were involved in the interpretation of the data and the preparation of the manuscript. All the authors participated in the writing of the article and endorse the final version of the manuscript.

Conflict of interest: This work involved no conflict of interest.

Poznámka:

Autoři děkují za poskytnutí dat lékárnám a prodejnám zdravotních potřeb, CPPT, o. p. s., a Point 14, s. p. o., MUDr. Václavu Stehlíkovi a MUDr. Luboši Janů, Ph.D., za záštitu nad výzkumem. MUDr. Viktoru Mravčíkovi, Ph.D., za konzultaci k výpočtu PUD a MUDr. Silvii Lacigové za konzultaci k používání inzulínových jehel diabetiky.

LITERATURA / REFERENCES

- Bešková, K. (2003). *Zpráva z monitoringu lékáren*. Plzeň: Centrum protidrogové prevence a terapie, o. p. s. Interní dokument organizace.
- Bezpečné město. *Městská policie*. Staženo: leden 15, 2011, z webových stránek Bezpečné město: <http://www.bezpecnemesto.eu/vymezeni-pravomoci/mestska-policie/mestska-policie.aspx>.
- Gabrhelík, R., Miovský, M., Vacek, J., Miovská, L. (2008). *Lékárny v systému veřejnozdravotní péče o injekční uživatele návykových látek*. Boskovice: Albert.
- Gabrhelík, R., Miovský, M. (2009). Možnosti a meze současného využití sítě lékáren z hlediska jejich participace na nízkoprahových veřejnozdravotních intervencích v rámci adiktologických služeb. *Adiktologie*, (9)2, 74–84.
- Kiššová, L. (Ed.). (2011). *Akční plán realizace Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2012*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Mravčík, V., Korčíšová, B., Lejčková P., Miovská, L., Škrdlantová, E., Petroš, O., Radimecký, J., Sklenář, V., Gajdošíková, H., Vopravil, J. (2004). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2003*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Mravčík, V., Pešek, R., Škařupová, K., Orlíková, B., Škrdlantová, E., Šťastná, L., Kiššová, L., Běláčková, V., Gajdošíková, H., Vopravil, J. (2009). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2008*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Mravčík, V., Pešek, R., Horáková, M., Nečas, V., Chomynová, P., Šťastná, L., Grolmusová, L., Kiššová, L., Fidesová, H., Nechanská, B., Vopravil, J., Preslová, I., Doležalová, P., Koňák, T. (2011). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2010*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Mravčík, V., Chomynová, P., Grohmannová, K., Nečas, V., Grolmusová, L., Kiššová, L., Nechanská, B., Sopko, B., Fidesová, H., Vopravil, J., Jurystová, L. (2013). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2012*. Praha: Úřad vlády ČR.
- *Souhrnná zpráva o splnění Akčního plánu realizace Národní strategie protidrogové politiky na období let 2010 až 2012*. (projednáno vládou 20. 2. 2013). Praha: Úřad vlády ČR. Staženo: srpen 24, 2013, z webových stránek Vláda České republiky: http://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/strategie-a-plany/Souhrnna_zprava_o_splneni_AP_-2010-12.pdf.
- Vacek, J., Gabrhelík, R., Miovský, M. (2008). Zapojení lékáren do systému služeb pro uživatele nelegálních drog: výsledky kvalitativní studie. *Adiktologie*, (8)4, 300–319.
- Vacek, J. (2007). *Role lékáren v systému zdravotní péče injekčním uživateli drog v České republice*. Staženo: říjen 12, 2010, z webových stránek Centrum Adiktologie: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/218/1108/Role-lekaren-v-systemu-zdravotni-pecce-injekcnim-uzivatelum-drog-v-Ceske-republice>.
- WHO. (2004). *Účinnost programů výměny sterilních jehel a stříkaček při snižování rizika nákazy HIV/AIDS mezi injekčními uživateli drog. Odborné podklady pro činnost*. Praha: Úřad vlády ČR.